

VÉGH BALÁZS BÉLA

Móricz Zsigmond és a magyar gyermekköltészet

A Móricz-szakirodalom a *Hét krajcár* című novellát, illetve annak 1908. október 16-i Nyugat-beli megjelenését tekinti irányadónak az írói életmű kezdetének megjelölésében. Ezt teszik Móricz kortársai (Osvát Ernő, Kosztolányi Dezső, Ady Endre, Schöpfung Aladár) is, így hagyományozódik és rögzül egyfajta közmegegyezéssel az időpont és az esemény későbbi korok recepciójában a mai napig, a novella megjelenésének száz-tizedik évfordulóján is, ahogy azt legutóbb Szilágyi Zsófia 2013-as Móricz-monográfiájában is olvashattuk: „Móricz Zsigmond a *Hét krajcár* című novellájával robbant be az irodalomba.”¹ Nem vitathatjuk az irodalomtörténészek korszakjelölő szándékát; a modern magyar irodalom tanulmányozásakor legtöbbször 1908-hoz igazodnak, az irodalmi megújulásnak eme emblemikus dátumához, a Nyugat megjelenéséhez kapcsolódva.

A gyermekirodalmi recepciótörténet viszont két évvel korábbi időpontot tart fontosnak a századelőn: 1906-ot. A kánonváltás ígéretével ekkor jelenik meg Ady Endre *Új versek*, Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* és Móricz Zsigmond *Erdő-mező világa* című könyve.² Mindegyik eltérő sikerrel: Ady Endre verseire a legfogékonyabb az irodalmi közvélemény; Molnár Ferenc ifjúsági regénye sikeres, külföldön is; a szerényebb kiadású Móricz-versesmesék visszhangtalanok maradtak. Majd 1912-ben a kibővített, Gara Arnold illusztrációival igényesebbé tett második kiadást méltányolja az irodalomkritika Babits Mihály könyvismertetőjével. Mindkettő (a kiadó és a recenzens személye is) az induló Nyugathoz kötődik, és ez már közérdeklődésre számító tekintélyt kölcsönöz a Móricz-könyvnek.³

Az 1906-os megjelenést követő befogadói érdektelenségnek több okát is felsorakoztathatjuk: Móricz kezdőnek számít a gyermekirodalmi műfajokban, bár ezt megelőzően már közölt gyerekeknek szánt szövegeket (verset és prózát) Az Újság vasárnapi mellékletében. Kortársai közül úttörőként szórakoztatni akar írásaival, nem nevelni, nem a pedagógiai, hanem az esztétikai értéket részesíti előnyben. Még alig

¹ SZILÁGYI ZSÓFIA: Móricz Zsigmond. Pozsony, 2013. Kalligram. [SZILÁGYI, 2013.]

² Vö. Gyermekirodalom. KOMÁROMI GABRIELLA (szerk.). Budapest, 1999. Helikon, 58. [KOMÁROMI, 1999.]

³ MÓRICZ ZSIGMOND: Boldog világ. Móricz Zsigmond összes állatmeséi. Gara Arnold illusztrációinak felhasználásával. Budapest, 1912. Nyugat Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. BABITS MIHÁLY: Boldog világ vagy értekezés a népies költészetéről. Nyugat, 1912. 6. sz. [BABITS, 1912.]

körvonalazódik a magyar gyermekirodalmi kánon: néhány éve vannak túl a résztvevők a századvégi tisztázó vitákon az eredetiségről és a fordításról, ill. adaptációról. 1888 februárjában hangzik el Benedek Elek képviselőházi beszéde a gyermekirodalom helyzetéről Magyarországon. A fokozatosan megerősödő gyermekirodalmi népmemzeti iránytól elválaszthatatlan a pedagógiai szándék és erkölcsi tanítás; a korszak ismert költői és prózaírói (Pósa Lajos, Benedek Elek, Sebők Zsigmond) nevelőként, oktatóként vannak jelen a gyermekversek alkotói oldalán, az elképzelt gyermekolvasó pedig engedelmes, szófogadó hallgatóként a befogadásban. Mellettük korábbi, ún. tanversszerzők (Bezerédj Amália, Varga Péter, Lukács Pál) könyvei is tovább élnek és hatnak az oktatásban, különösen a néptanítói gyakorlatban. Ebben a kellően irányzott gyermekirodalmi kánonban nem talál visszhangra a szórakoztatni vágyó Móricz Zsigmond verses meséivel. A kortársak közül ő érez rá elsőnek a gyermekköltészet sajátosságaira, esztétikai minőségeire; verseiben jelenik meg először értékként a művészi szép, a bájos, a naiv, a szomorú, nonszensz és a groteszk. Mindaz, amit pár évvel később együttvéve gyermekiként határoz meg a szakirodalom.

Móricznak ezt a gyermekköltészet-történeti erényét Illés György is hasonlóan látja a magyar ifjúsági irodalmat áttekintő könyvében: „A gügyögést a természetesség váltja fel. Szinte eszköztelenül újítja meg a hagyományos hangsúlyos formákat, s a népiből gyermekivé alakítja a nyelvet.”⁴ Természetesen ezek az értékek már otthonosak a népköltészet műfajaiban (mondókák, gyermekdalok, gyermekjátékok, népmesék), csupán adaptálni kellett őket, kicserélni a pedagógiai értéket az esztétikaival, az oktatást a szórakoztatással és a népit azonosítani a gyermekivel. Ekként a népköltészet „lazább asszociációinak, merészebb szökéseinek” (Czine Mihály) alkalmazása eredményezett modernséget, erre a felismerésre szerencsés szatmári gyűjtőútján szerzett ismeretei és tapasztalatai vezetik rá Móriczot. Líratörténetileg azt folytatja a magyar gyermekköltészetben, amit Petőfi Sándor hat évtizeddel korábban, 1847-ben az *Arany Lacinak* című műfajteremtő versével elkezdett: különös történetmondó technikájával, formai virtuozitásával, játékoságával, párbeszédeivel stb. Petőfi versének legfőbb nívója a mesélő gesztusa: hallgatóját ölbe csalja, játszik vele és kialakít egy különösen hatékony párbeszédformát.⁵ Móricz hasonló, precedens nélküli előadásmódot választ verseihez: eljátszhatóvá teszi őket, Petőfihez hasonlóan képzelettel a mesélő, még inkább az előadó szerepét. „Ettől kezdve a gyerekeket ki lehet vinni a tanteremből vagy a patriarchális hierarchiájú családi asztaltól a játszótérre, ahol maga a költő fog előviháncolni publikumának, mint a garantáltan legtalálékonyabb és legválasztottabb nebuló.”⁶ Mintát a szatmári népi gyermekjátékokból merítve évtizedekkel megelőzi Kodály Zoltán elképzelését a gyermekfolklor oktatásáról.

Legbeszédesebb példánk *A török és a tehének* történetének tetőpontját mesélő versszakasz lehetne: „Fehéret, feketét és tarkát. / (Mesemondó bácsi tapsol és ijeszttve kiált) / Meg ne fogd a tehén farkát.” Éppen verseinek erre a dramatizálhatóságára gondolva ad újabb utasítást a szerző a *Medve, róka, meg az ember* című versében is: „Isten áldjon

⁴ ILLÉS GYÖRGY: A magyar ifjúsági irodalom kézikönyve. Budapest, Kossuth Kiadó Zrt. 119.

⁵ KOMÁROMI, 1999. 52.

⁶ Uo., 59.

medve koma! / (Elszalad; később találkozik a szaladó medvével) / No, hogy ízlett a lakoma?” Ezek a dramaturgiai utasítások élénkséget adnak a versmondásnak, és figyelemfelkeltő erejük van a befogadásban. Mai szövegkiadásainkból ez már nem derül ki, kimarad a szerzői utasítás, holott újra időszerűvé tehetné a drámapedagógia módszere a gyermekirodalom oktatásában. Ehhez hasonlóan a legtöbb verses mese megjeleníthető és eljátszható, különösen a párbeszédre épülők: *A kóró és a kis madár*; *Kecskek és a farkas*; *Kis tyúk arany bósája*; *A póruljárt farkas*; *Disznók az esőben*; *Medve, róka meg az ember*; *A csizmadia malaca* stb. Móricznak ezeket az előadói gesztusait megerősíti egy későbbi 1933-as találkozása Kodály Zoltánnal és ismerkedése a Kodály-módszerrel. „A napokban Kodály Zoltán előadása ütötte meg a szívemet, mikor arról beszélt, hogy mi lett volna belőle, a zeneköltőből, ha valahogy úgy történik, hogy sose kerül falura, s nem érintkezik a népi zeneköltéssel.”⁷

Móricz verseinek ezeket a korszakalkotó erényeit, bár a századforduló reformpedagógiai törekvései szorgalmazzák, csak évtizedekkel később ismerik fel, és hasznosítják az oktatásban. Babits Mihály az említett recenziójában is inkább a népies költészethez köti a verses meséket, gyermekköltészeti újításait alig veszi észre. 1912 végére Móricznak már kialakult presztízse van a századelő irodalmi életében, ezt a *Hét kerjácár*, a *Sárarany* és a *Boldog ember* című műveinek köszönheti. Ilyen előzménnyel érdemli ki Móricz Babitsnak és kortársainak az érdeklődését. A kánonképző erővel rendelkező Babits ezt a kiérdemelt presztízszértéket méltányolja könyvismertetőjének elején szerzőnknek a népköltészethez való viszonyában, az általánosságok mellett alig foglalkozik a verses mesék irodalmi-esztétikai, vagyis önértékével.

Részünkről anakronisztikus gesztus lenne, ha korszerű gyermekirodalmi szemléletet várnánk el a recenzenstől, amikor az még meg sem jelent az irodalmi diskurzusban. Jobb híján Móricz verses meséit a 19. századi népnemzeti irányhoz sorolja, továbbra is hivatkozási alpnak tekintve a népköltészetet, valamint Gyulai Pált, akit külön kiemel azok közül a tekintélyek közül, akik gyerekeknek írtak a korábbi évtizedekben. Viszont a Móricz-verseket kategorikusan elhatárolja a Pósa Lajos által művelt kortárs gyermekköltésztől és irányzattól, kijelentve, hogy ezeknek a verseknek „sokkal több közük van a régi jó durva (értsd: nem művi – V. B. B.) magyar népköltészethez, mint a simán pattogó Pósa bácsihoz...”⁸ Véleményszövegének második fele némi tájékozottságot mutat a magyar gyermekköltészet addigi szerény hagyományáról, sőt elvárásai vannak a műfajjal szemben, ismét a Gyulai Pál-féle költői iskoláig jutva el. „Egyáltalán egy költőnk sem írt még gyermekverseket, melyek a népiekhez oly közel állnának, mint Móriczéi, előtte talán még a Gyulai-félék jutottak legközelebb.” Mondandójának végére érve művelődéstörténeti távlatokba helyezi a tárgyalt verses meséket: egyrészt a régi magyar irodalommal, másrészt a népköltéssel összehasonlítva. Összefoglalja az eddig elmondottakat, pozitívumnak tekinti a hagyományhoz való kötődést, a versek természetességét, mentességüket a művi jellegtől, és esztétikai erénynek a népköltészetre emlékeztető plasztikus költői képeket: „Móriczban valóban mindig láttam ezt: a régi kincsek új birtokosát, a régi magyar irodalom jellemző

⁷ L. MÓRICZ ZSIGMOND: Népköltés gyűjtői. In: Uó. Tanulmányok I. Budapest, 1978. Szépirodalmi Könyvkiadó, 755.

⁸ BABITS, 1912.

durvasága, a magyar népköltészet plasztikus világossága élnek túl műveiben. De egy könyvében sem látom annyira ezt az öröklött gazdagságot, mint állatmeséiben.”

Babits megállapításai, értékelő megjegyzései alapjául szolgálhattak volna egy későbbi gyermekköltészet-történeti besorolásnak. Bár az 1999-ben megjelent, Komáromi Gabriella által szerkesztett *Gyermekirodalomban* Rigó Béla gyermekirodalmi súlyának megfelelően foglalkozik Móricz verses meséivel, Babits Nyugat-beli cikkéről nem vesz tudomást. Más irodalomtörténetek, ill. irodalomtörténészek az életmű kuriózumának tekintik a pályakezdő Móricz gyermekverseit. Czine Mihály megállapítása teljes mértékben visszaadja a verses mesékről egy évszázada tartó diskurzus lényegét: a mesék csak felkészülést jelentenek a „komoly művekre és a néppel való találkozásra, valamint a népről írott művek között képeznek hidat”.⁹ A legújabb Móricz-monográfia szerzője, Szilágyi Zsófia így összegzi a verses meséknek az effajta megítélését: „Móricznál azonban a gyermekeknek szóló művek azért is űzettek ki csaknem teljesen a róla folytatott beszédből, mert az egyneművé és egyhangúvá változtatott életműbe nem voltak beilleszthetők.”¹⁰

A verses meséknek az életművön belüli megítélése elszigeteltnek és felületesnek hat, az irodalomtörténészek a *Hét kirajcárral* induló és meredeken felfelé ívelő életmű mentén vizsgálódnak, néhányan közülük (Czine Mihály, Vargha Kálmán, Szilágyi Zsófia) innen tekintenek vissza az ígéretes kezdetre, a szatmári gyűjtőtűt ihlette lírai termésre. Ha más összefüggésben, az életművön kívülről közelítünk Móricz verses meséihez és önértékük szerint ítéljük meg őket, vagy a századelő alakuló gyermekkulturája részének tekintjük, más következtetésekre juthatunk. Erre a változatra is találunk kísérleteket a versek évszázados recepciótörténetében (Elek Artúr, Nagy Péter, Bognár Tas, Rigó Béla, Kappanyos András, Illés György). A kortársak közül Elek Artúrt az Arany János iskolájára és Gyulai Pál verses meséire emlékeztették, „de a fényük, a nyelvük, a humoruk, a kedélybeli gazdagságuk annyira ígéretes volt, hogy nemcsak egy mesekönyvre, hanem egy egész írói pályára elégséges értéket jeleztek.”¹¹ Móricz egykori szerkesztőségbeli társa lelkesedik a szerző „biztosra menő művészi érzékéért, döcögés nélkül való elbeszélő tehetségéért”.

Nagy Péter 1957-ben megírt Móricz-monográfiájában továbbgondolja Elek Artúr értékelő véleményét, a kortárs gyermekirodalmi alkotásokon túllépve kiemeli a verses meséket hazai szépirodalmi környezetükből, és az egyetemes irodalmi hagyomány mérlegére helyezi őket. Arra használja az így teremtődött helyzetet, hogy célzásokat tehessen a kortárs társadalmi viszonyokra: „De van egy ezen túlmenő jellemző vonása is ezeknek a meséknek, amely messze az akkori gyermekirodalmi alkotások fölé emeli, s valóban remekké formálja őket: mint a legnagyobb állatmeséírók, mint egy La Fontaine vagy Krilov, Móricz sem elandalítani s az élettől eltávolítani, hanem meséivel az életre akar nevelni: a társadalomról, a felnőttekről beszél az állatok világán keresztül a gyermekeknek.”¹² Önmagának is ellentmondó véleményalkotásai között

⁹ CZINE MIHÁLY: Móricz Zsigmond. Debrecen, 1992. Csokonai Kiadó, 46.

¹⁰ SZILÁGYI, 2013. 120.

¹¹ Idézi Czine Mihály In MÓRICZ ZSIGMOND: A nehéz kétgarasos. Budapest, 1996. Unikornis Kiadó, Utószó.

¹² NAGY PÉTER: Móricz Zsigmond. Budapest, 1979. Szépirodalmi Könyvkiadó, 41.

találunk olyan megfogalmazást is, amelyet gyermekirodalmi szempontból helytálló-nak tarthatunk, különösen a versek gyermekolvasóra tett hatásáról mondottakat. A versek eddigi recepciótörténetében elsőnek veszi figyelembe az alkotói azonosulást a potenciális befogadóval, a lehetséges olvasói jelenlétet és elvárást: „Pontosan tudja / ti. a szerző/, hogy nem ez a döntő ezekben a versekben: a legjobb, máig is gyermekek száján élő darabjaiban (*A török és a tehenek, Disznók az esőben, Iciri-piciri*) a gyermeklélek mély ismeretéről tesz tanúbizonyságot. Nemcsak a kezdő nagy művész, de a boldog, mesélésbe belefelejtkezett apa is mondja ezeket a versikéket, amelyeknek szókincsét, hasonlattárát úgy válogatja össze, hogy a legkisebbeknek is érzékletes, hozzáférhető legyen, ritmusa, dús hangutánzása mind arra szolgál, hogy lekösse a kicsik csapongó figyelmét.”¹³ Móricz azért is tehetette ezt sikeresen, mert nem vetette el a már rendelkezésre álló népköltészeti és gyermekirodalmi hagyományt, hanem megőrizve, korszerűsítve vitte tovább.

Rigó Béla *A magyar gyermekköltészet krónikája* címmel készít áttekintést a gyermekvers 16. századi megjelenésétől a 20. század közepéig.¹⁴ Móricz verses meséi így új, műfajtörténeti kontextusba kerülnek, Petőfi Sándor *Arany Lacinak* (1847) című verse és Kosztolányi Dezső *A szegény kisgyermek panasza* (1910) ciklusa közötti hat évtizedes időszakban képeznek értékes átmenetet. Móricz erényének tekinti, hogy képes megújítani a magyar gyermekköltészet történeteinek dramaturgiai felépítésével, retorikai-poétikai kidolgozottságával, narrátori szerepcseréjével. Három verset tekinti korszakalkotónak: *Török és a tehenek, Iciri-piciri* és *Disznók az esőben* címűeket. Ezekkel a versekkel a magyar gyermekköltészetben „ugyanolyan korszakhatárhoz értünk, mint amikor az *Arany Lacinak* című költemény megszületett. Pontosabban: mintegy hat évtizedes kitérő után Móricz onnan folytatta, ahol Petőfi annak idején kénytelen volt abbahagyni. A pesti segédszerkesztő még a mesélő szerepét is ugyanúgy fogta fel, mint a nagyszalontai ház költő vendége.”¹⁵ Rigó Béla gyermekköltészet-történeti áttekintésének Móricz-fejezetét őszinte sajnálkozással zárja, amiért Móricz ideje korán háttérbe fordított a gyermekversnek: „Sajnos ő maga sem értette meg néhány gyerekversének igazi jelentőségét. Írói elképzelései pedig hamarosan elsodorták a gyermekköltészetétől. Azt sohasem lehetett volna vele elhithető, hogy a Mehemed-vers maradandóbb mű, mint a *Sárarany*.”¹⁶ Rigó Bélának fenntartásokkal adhatunk igazat; összehasonlított példái más-más műfajhoz tartoznak, befogadó közönségük is jócskán eltérő, esztétikai értékük is erősen műfajhoz kötött, sőt a „maradandóság” is egészen viszonylagos fogalom az irodalmi befogadásban.

Babits 1912-ben megjelent recenziójából kiindulva Bognár Tas is önálló entitásokként értelmezi Móricz verseit, azok önértékeit keresve új fogalommal, „állatmeseverssek” hibrid műfaji megnevezéssel illeti őket. Átvieszi elődjének néhány műfajminősítő kifejezését (egyszerűség, frissesség, természetesség), és ezeket gondolja, ill. értelmezi tovább saját szempontjai szerint. Bevezető tételmondataiban összefoglalja mindazt,

¹³ Uo., 42.

¹⁴ RIGÓ BÉLA: A magyar gyermekköltészet krónikája. In: KOMÁROMI, 1999. 45–71.

¹⁵ Uo., 58.

¹⁶ Uo., 59.

amit fontosnak tart elmondani a versekről, szüzséjükéről, stílusukról, versvilágukról: „A mesék egyszerűek, egy-két mondatban elmondhatók volnának. Móricz költészete s világlátása teszi őket gazdaggá. Az előadás sziporkázóan fondorlatos hogyanja”.¹⁷ Az értelmező kiforrott stílussal és önálló világképpel rendelkező érett költőként méltatja Móriczot, az eddigi méltatók közül először beszél érett irodalmi alkotásokként, remekművekként a verses mesékről. Megállapításait példákkal bizonyítja, hatásosan és meggyőzően érvelve megfogalmazott hipotézisei mellett, leginkább retorikai és poétikai motívumokat sorakoztat fel. Szinte állatetológusi érdeklődéssel kérdez rá a versek szereplőinek a viselkedésére, a válaszokért magához Móriczhoz irányítja az érdeklődő olvasót, előre bocsátva, nem lehetünk biztosak az egyértelmű és szakszerű válaszban, de ne is ez legyen a fontos, „hanem az, milyen elmésen adja elő őket”. A továbbiakban Móricz kreatív nyelvhasználatát és költői habitusát elemezve érvel az „állatmeseversek” művészi erényei mellett. Külön kiemeli a jól felismerhető szatmári népnyelvet és beszédmodort, ízes tájszavakat sorakoztatva egymás mellé, pontos idézés nélkül, ám Móriczot parafrázálva.

Lássunk néhányat Bognár Tas példái közül: a *Disznó, kutya, macska, egér* című versből: „Az egerek *hömbörgetik* az ütött-kopott papírt, *játékformán* összerágják. A disznó, kutya, macska, egér *cudarul* összevesztek úgy, hogy *még a nap is dűbbe borul*.” „A disznók feltúrják a *tallót*, s míg a falun végigérnek, egyre *kurrognak* a vének. A megázott disznók úgy *rontanak be* a kapun, hogy aki ott áll az *útjokba, mint a semmit, úgy fellökik*.” (*Disznók az esőben*). „A *Csizmadia malaca* című mese így kezdődik: *Hol volt, hol nem, nyúlárnyékán, / itt vagy amott, tudod, hékám!* Ez a gazda olyan *gyimgyom*, a malac *begyurizik*. A csizmadia addig veri a malacot, míg az a *végsőt rúgja*, akkor azt mondja: – György – *nyöszörgi, / míg a párát kibörgi*.” Móricz verseiben különösen a sorvégi, azaz rímhelyzetben lévő tájszavak kapnak poétikai színezetet, elsősorban hangzásukkal hívják fel önmagukra a figyelmet: „Biz én nem megyek, urizálok, / Erdőn-berdön kóricálok” (*Többet ésszel, mint erővel*), „Jó egészséget tinektek, / Tudjátok, hogy most megeszlek?” (*A póruljárt farkas*). Bognár Tas a szövegvizsgáló élvezetével ízlelgeti a versekben fellelhető „pompás ikerszókat”: *billeg-ballag, csitteg-csattog, pítteg-pattog, rityeg-rotyog, képeg-kopog, göcög-kacag*. A „szellemes és telitalálatos” rímek közül az asszonáncokat és a többjelentésű, ill. azonos alakú rímpárokat emeli ki: „piciri *kaszálót* – piciri *kószálót*; Búgó galamb főnről *kutat* / tavat, folyót, forrást, *kutat*; De most jó a farkas, *fülel* / a kulcslyukon hosszú *füllel*; Most már ugyan mihez *fogjon*, / hogy a gidákon *kifogjon*; Neked adom tyúkod, *kokód*, / Pusztuljon el minden *kopód*; Elmondják, hogy mint ese. / Kacajnak nincs vége se, / így végződik a mese.”

Bognár Tas külön és hosszasan elemzi a *Többet ésszel, mint erővel* című verses mesét. Benne együttesen és sűrítetten találja meg a Móricz-versek eddig felsorolt erényeit, de újabbakat is felfedez, erről győzhet meg bennünket tanulmányzáró gondolata: „Költőileg talán a legjobban eltalált és kidolgozott versmese. Cselekménye ismét ismerős, s ugyancsak el lehetne mondani három mondatban. Mégis a leghosszabb (...). A történet felbontása, aprópénzre váltása (szavakra, ötletekre, ritmusra) itt a leggazdagabb.

¹⁷ BOGNÁR TAS: Móricz Zsigmond Állatmesék (Móra, 1953). In: Uő.: Magyar gyermekvers. Budapest, 2001. Nemzeti Tankönyvkiadó, 52.

A hangulatok, az életérzések, a magatartásformák hullámlása, váltakozása ebben a versben a legváltozatosabb. Nyelvileg is plasztikus: Móricz minden eddigi erőnye föl-sorakozik itt: remek ikerszavak, találó, beszédes rímek, durva és finom szóhasználat, dúsan perdülő szócífrázás. Párbeszéd és monológ váltják egymást. A furfangos észjárás (a költői világlátás) gazdagítja föl a szikár történetet. Móricz ésszel és erővel, költői lélekkel, furfanggal és szusszal is bírja. Többet költészettel, mint mesével.¹⁸ Ebben a tanulmányban találkozunk először Móricz verses meséinek kimondottan gyermeki irodalmi szempontú értelmezéssel, továbbá az elemzőnek azzal az erényével, hogy komplex műveknek, teljes értékű irodalmi alkotásoknak tekinti őket. Ennek megfelelően több irányba és több szempontra is kiterjed elemző-értelmező tevékenysége, megerősítve a Móricz-versek korábban bizonytalanokodó besorolását a magyar gyermekköltészetbe.

A század elejének irodalmi és művészeti megújulásában mindenki az újat, a szokatlant és a titokzatosat kereste, Freud nyomán ezt sokan az emberi pszichikum-ban, annak mélyrétegeiben, az ösztön a tudattalan világában vélték megtalálni (Csáth Géza, Balázs Béla, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és mások). Azok az írók, akik a gyermekiben fedezik fel a nóvumot, hozzájárulnak a modern magyar gyermekkultúra kiteljesedéséhez, a kor gyermekpszichológiájával, gyermekfilozófiájával, játékpedagógiájával, általában a gyermekismerettel egyetemben: Kosztolányi Dezső, Szép Ernő, Kaffka Margit, Móricz Zsigmond, Molnár Ferenc, Móra Ferenc, Gárdonyi Géza, Csáth Géza és mások. Kosztolányi Dezső kritikusan szemléli kortársainak a gyermektéma iránti lelkesedését, sokan próbálják ki képességeiket a gyermeki irodalomban, de kevesen vannak, akik érdemesek lennének a „gyermeklélek költője” címmel: „Ha egyszer /valaki/ beletekint a gyermek lelkébe, akkor elsápad, és a gyermeklélek költőjévé lesz, nem a gyermekek költőjévé”. Ezek közé tartozik Móricz Zsigmond is, aki olyan gyermeki irodalmi életművet hozott létre korai alkotói korszakában, melyre minden korban rátalálhat a gyermekolvasó, mivel tisztán tükröződik benne a gyermeki lélek.

A verses meséknek ezekre az aspektusaira irányítják a befogadói figyelmet legújabb értelmezők: Kappanyos András és Szilágyi Zsófia. A korábbi gyakorlathoz képest az egyik az életművön kívül, a másik pedig azon belül értelmezi Móricz gyermekverseit. Kappanyos András a művek halmazából összeálló kortárs irodalmi kánonon belül vizsgálódik, tanulmányában önálló entitásként, az életműtől elkülönítve értekezik a verses mesékről. Véleménye szerint ezek legjobbjai eltérnek a korabeli hagyománytól, nem nevelni vagy tanítani akarnak, hanem megszólalni, elvarázsolni és mágikus erővel hatni a gyermekolvasóra: „Nem kívánnak hatni az anyagi világra, csupán felidézni a varázslás képességét, a szavakkal közvetlenül kiváltott hatás képességét.”¹⁹ Felismerésének hozadékaként gyakran hivatkozik a verses mesék közvetlen kapcsolatára Weöres Sándor gyermekverseivel: „Hogy miért éppen erre a szövegtípusra olyan fogékony a gyermeki elme (és nem például a mo-

¹⁸ Uo., 54.

¹⁹ KAPPANYOS ANDRÁS: Kedvencek a kánon peremén. In: Változatok a gyermeklírára. Szerk. Bálint Péter, Bódis Zoltán. Debrecen, 2006. Didakt, 61–66.

rális vagy társadalmi értékeket közvetítő, didaktikus gyermekversekre), az Weöres képletéből érthető meg: nem válik külön a kialakulás és kidolgozás, vagyis a szöveg közvetlenül, minden kimódoltság nélkül talál bele a formájába.”²⁰ Weöres Sándor *A vers születése* című esszéjében értekezik alkotáspszichológiai aspektusból erről az általa is művelt verstípusról: a vers keletkezéskor megkülönbözteti a kidolgozás és a kialakulás szakaszait, néha ez a kettő egybe is eshet. Ilyenkor a varázsszövegekhez hasonló versek keletkeznek, szándék és irány nélküli mágia hatása alatt születnek, megteremtve a varázslás, a szavakkal közvetlenül kiváltható hatás képességét.²¹ Ez a legfőbb oka, hogy a vereses mesék kimaradtak évszázados történetük mindenféle kánonjából. Leginkább az irányzatosságot és a társadalomra irányuló alkotói szándékot kereső irodalomtörténeti diskurzus évtizedekig (Weöres Sándor gyermekverseinek megjelenéséig) nem érzékelte ezeknek a verseknek a mágikus erejét, amelynek viszont a gyermekközönség ez idő alatt folyamatosan a hatása alatt volt, megteremtve a maga külön „peremkánonját”. Ez a nem lankadó gyermekolvasói ragaszkodás élteti ma is Móricz verses meséit, úgy, hogy sok esetben a szerzőjük ismeretlen marad, csupán a szövegek varázsolják el hallgatóikat.

Szilágyi Zsófia 2013-ban megjelent monográfiájában hasonló gondolattal közelíti meg Móricz verses meséit, köréje sorakoztatva fel észrevételeit: „Móricznál (...) a gyermekeknek szóló művek azért is üzettek ki csaknem teljesen a róla folytatott beszédből, mert az egyneművé és egyhangúvá változtatott életműbe nem voltak beilleszthetők.”²² A témát érintő rövid szövegében felhasználja az általunk is megvizsgált Babits-recenziót, továbbá Czine Mihály és Kappanyos András egyes észrevételeit. Kiemeli a hangzás és nem a téma vagy a tartalom szerint építkező verseket, külön is méltatva a *Mehemed-tehenet* rímpárt. Fürkésző tekintete megakad a *Galamb, réce, meg a lúd* verskezdő képeinek sorozatán, „izgalmas, összetett képeknek” tekintve őket: „Az volt egyszer bajos élet, / Hogy a vizek kiszáradtak, / A folyóból mind kötél lett, / Patakokból csepűmadzag, / Fától fáig, – hegytől hegyig / Kifeszíték egytől-egyig. / S mint szárító kötelekre / Teregették föl ezekre / A tengerek lepedőit, / Tavak, tócsák kis kendőit, / Így szárították, így bizony, / A sok vizet a napon.” Móricz ebben a versében a népmesék kedvelt groteszk és abszurd képeit sorakoztatja fel, tudatosan élve a fokozás retorikai eszközével: a konkrét, a reális képből kiindulva jut el a legabszurdabbig. A képeknek ez a fokozása megegyezik a gyermekolvasó fantáziájátékával. Mivel a gyermek kevésbé absztraktnak, sokkal inkább plasztikusan látja a költői képeket, befogadhat a racionális felnőttek által érthetetlennek minősített költői alkotásokat is, megszabva, milyen irodalmi művek, költői irányzatok kerülhetnek kapcsolatba velük. Móricz Zsigmondnak ez a verse, és versének ezek a képei páratlanok a klasszikus magyar gyermekköltészetben, előzményeiket ismét a népköltészetben kell keresnünk. Gyermekirodalmi jelenlétükkel előkészítik, ill. megelőlegezik a modern magyar gyermeklírát, Weöres

²⁰ Uo., 66.

²¹ vö. WEÖRES SÁNDOR: *A vers születése*. In: UO. *Egybegyűjtött prózai írások*. Budapest, 2011. Helikon Kiadó, 71–110.

²² SZILÁGYI, 2013. 120.

Sándor, Tandori Dezső, Nemes Nagy Ágnes, Tamkó Sirtó Károly, Kovács András Ferenc, Varró Dániel és mások groteszk és abszurd esztétikai minőségű képekből építkező gyermekverseit.

A gyermekirodalmi modernség korai motívumainak felismerése és időszerűsítő szándéka fogalmaztat meg Szilágyi Zsófiával az irodalomtörténészek számára is megszívlelendő tanácsot: „Miközben kétségtelen, hogy Móricz verses állatmeséi zárványt jelentenek az életműben (hiszen később nem írt hasonló műveket) ... mégis fontos lenne 'visszavezetni' az életműbe ezeket az alkotásokat, és nemcsak azért, mert ezek Móricz legismertebb (még ha sokszor népköltés-ként is kezelt) munkái. Azért sem lenne szabad megfeledkeznünk róluk, mert ezek a mesék megmutatják, hogy Móricznak mindvégig többféle arca és beszédmódja volt, s hogy nem lehet őt kizárólag a megírt témák felől megközelíteni.”²³

23 Uo., 122.